

1. સંખ્યા સહંતીઓ

PRATHAM EDUCATION FOUNDATION

પ્રાકૃતિક સંખ્યા (N) = { 1,2,3,4,5,6,..... } , પૂર્ણ સંખ્યા (w) = {0,1,2,3,4,5,6,..... }

નોંધ - :પ્રાકૃતિક સંખ્યાઓ અને પૂર્ણ સંખ્યાઓમાં આગળની સંખ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે 1 ઉમેરવામાં આવે છે અને પાછળની સંખ્યા માટે એક બાદ કરવામાં આવે છે.

યાદ કરો કે કોઈ મોટી પ્રાકૃતિક સંખ્યા અને પૂર્ણ સંખ્યા હોતી નથી.

પૂર્ણાંક સંખ્યા) I/Z = {.....,-4,-3,-2,-1,0,1,2,3,4,.....} પૂર્ણાંક સંખ્યાઓમાં સૌથી મોટી અને સૌથી નાની સંખ્યા હોતી નથી.

સંમેય સંખ્યા :- જે સંખ્યાને $\frac{p}{q}$ ના સ્વરૂપમાં લખી શકાય છે ,જ્યાં p અને q પૂર્ણાંકો છે તથા q બરાબર 0 નથી તે સંખ્યાને સંમેય સંખ્યા કહેવાય છે.

સંમેય સંખ્યા = { $\frac{-3}{4}$, -5, 0, $\frac{3}{7}$, $\frac{-3}{4}$, $\frac{-3}{-5}$, 6, 11 }

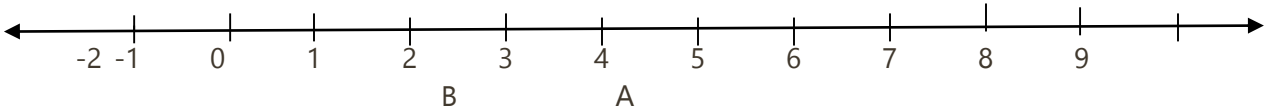
અસંમેય સંખ્યા :-જે સંખ્યા સંમેય સંખ્યા નથી તે અસંમેય સંખ્યા કહેવાય છે.

❖ નીચે આપેલી સંખ્યાઓને ઓળખીને તેના સમુહમાં લખો.

4 , 0, -23, $\frac{-3}{17}$, 73, -32, $\frac{-3}{-24}$, $\frac{13}{4}$, $\sqrt{6}$, $\sqrt{16}$, $\sqrt[3]{32}$, $\sqrt[4]{128}$

❖ સંખ્યા રેખાનો ઉપયોગ કરી નીચે આપેલા સરવાળા કરો.

$$9 + (-6)$$

(1) A સંખ્યા રેખા પર 9 દર્શાવે છે. Aની ડાબી બાજુ 6 સ્થાન આગળ જવાથી આપણે બિંદુ B પર પહોંચીએ છીએ, જે સંખ્યા રેખા પર 3 દર્શાવે છે. એટલા માટે $9 + (-6) = 3$ થાય.

(2) $-3 - (-6)$

(3) $-4 + (-2)$

સંમેય સંખ્યાનું અતિ સંક્ષિપ્ત રૂપ એ છે કે, જેના અંશ અને છેદના ગુ.સા.અ. નો ભાગાકાર કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

❖ નીચે આપેલી સંમેય સંખ્યાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે :

(i) $\frac{13}{343} = \frac{13}{343}$

(ii) $\frac{14}{21} = \frac{2}{3}$

(iii) $\frac{25}{625} = \frac{5}{125} = \frac{1}{25}$

(iv) $\frac{8}{12} = \frac{2}{3}$

(v) $\frac{-24}{192} = \frac{-2}{16} = \frac{-1}{8}$

➤ નીચે આપેલી સંમેય સંખ્યાઓ પર ક્રિયાઓ :

➤ $\{-\frac{17}{8} + \frac{-5}{12}\} + \frac{3}{16}$

$$= \{-\frac{17(3)+(-5)(2)}{24}\} + \frac{3}{16}$$

$$= \{-\frac{51-10}{24}\} + \frac{3}{16}$$

$$= \frac{-61}{24} + \frac{3}{16}$$

$$= \frac{61(2) + 3(3)}{48}$$

$$= \frac{-122 + 9}{48}$$

$$= \frac{-113}{48}$$

(2) $[(\frac{3}{4} - \frac{2}{3}) \div \frac{1}{4}] \times 21$

$$= (\frac{9-8}{12}) \times \frac{4}{1} \times 21$$

$$= \frac{1}{12} \times \frac{4}{1} \times 21$$

$$= \frac{21}{3}$$

$$= 7$$

સંમેય સંખ્યાનું દશાંશમાં રૂપાંતરણ----- (i) સાંત દશાંશ (ii) અસાંત આવૃત્તિ દશાંશ.

(i) સાંત દશાંશ ----- અંશના છેદ વડે ભાગાકાર કરવાથી. (જ્યાં અંતમાં શેષફળ 0 રહે છે)

(ii) અસાંત આવૃત્તિ દશાંશ ---- અંશના છેદ વડે ભાગાકાર કરવાથી. (જ્યાં ભાગાકાર ક્યારેય સમાપ્ત થતો નથી)

સંમેય સંખ્યાનું દશાંશ સ્વરૂપ આ પ્રકારે છે :-

❖ **0.1375**

$$= \frac{1375}{1000}$$

$$= \frac{55}{400}$$

$$= \frac{11}{80}$$

❖ **0.666.....**

ધારોકે $x = 0.666.....$ .....(i)
બંને બાજુ 10 વડે ગુણાકાર કરવાથી,
 $10x = 6.666.....$ .....(ii)
સમીકરણ ii) માંથી i) બાદ કરવા પર,
 $10x = 6.666.....$
 $x = 0.666.....$
 $9x = 6$
અથવા $x = \frac{6}{9} = \frac{2}{3}$

❖ **0.315315315.....**

ધારોકે $x = 0.315315315.....$ .....(i)
અથવા $1000x = 315.315315.....$ .....(ii)
સમીકરણ (ii) માંથી (i) બાદ કરવા પર,
 $1000x = 315.315315.....$
 $x = 0.315315315.....$
 $999x = 315$
અથવા $x = \frac{315}{999}$
 $x = \frac{35}{111}$
અર્થાત $0.315315315..... = \frac{35}{111}$

સંમેય સંખ્યાની વચ્ચેની એક સંમેય સંખ્યા = $\frac{\text{પહેલી સંમેય સંખ્યા} + \text{બીજી સંમેય સંખ્યા}}{2}$

❖ $\frac{3}{4}$ અને $\frac{7}{8}$ ની વચ્ચેની સંમેય સંખ્યા.

$$= \frac{1}{2} \left(\frac{3}{4} + \frac{7}{8} \right)$$
$$= \frac{1}{2} \left(\frac{6+7}{8} \right)$$
$$= \frac{1}{2} \left(\frac{13}{8} \right)$$
$$= \frac{13}{16}$$

વાસ્તવિક સંખ્યા રેખા પર દર્શાવવું :

❖ $\frac{\sqrt{2}}{2}$ ને વાસ્તવિક સંખ્યા રેખા પર દર્શાવો.

બે લંબ રેખા દોરીએ. 0 થી 1 નું અંતર x તથા Y અક્ષ પર આધાર રાખે છે. આ બિંદુઓ પર લંબ દોરીએ જેમાં બિંદુ A પ્રાપ્ત થાય છે. OA ને જોડીએ. જેનાથી બે કાટકોણ ત્રિકોણ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્રિકોણ OBA તથા ત્રિકોણ OCA.

ત્રિકોણ OBA માં,

$$OA^2 = OB^2 + AB^2 \text{ (પાયથાગોરસ મુજબ)}$$

$$\Rightarrow OA^2 = 1^2 + 1^2$$

$$\Rightarrow OA^2 = 2$$

$$\Rightarrow OA = \sqrt{2}$$

$$\Rightarrow \frac{\sqrt{2}}{2} = \frac{OA}{2}$$

અર્થાત OA નો લંબ સમ દ્વીભાજ દોરીએ. જે OA ને P માં છેદે છે. એટલા માટે OP માપનું ચાપ O ને કેન્દ્ર ધારીને બનાવીએ જે સંખ્યા રેખાને R બિંદુએ છેદે છે. બિંદુ R, $\frac{\sqrt{2}}{2}$ ને દર્શાવે છે.

➤ $1 + \sqrt{2}$ ને સંખ્યા રેખા પર દર્શાવીએ :

ચિત્ર અનુસાર O થી 1 એકમ દુરી પર બિંદુ P અને 2 એકમની દુરી પર બિંદુ Q, X અક્ષ પર દોરીએ. PQ (1 એક) નો વર્ગ તૈયાર થાય છે.

OA ને જોડીએ.

કાટકોણ ત્રિકોણ PQA માં,

$$AP^2 = PQ^2 + AQ^2$$

(પાયથાગોરસના પ્રમેય મુજબ)

$$\Rightarrow AP^2 = 1^2 + 1^2$$

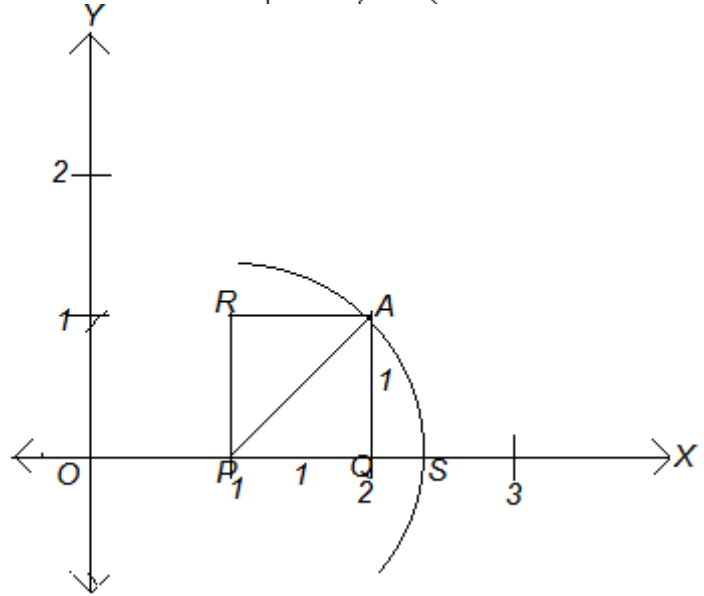
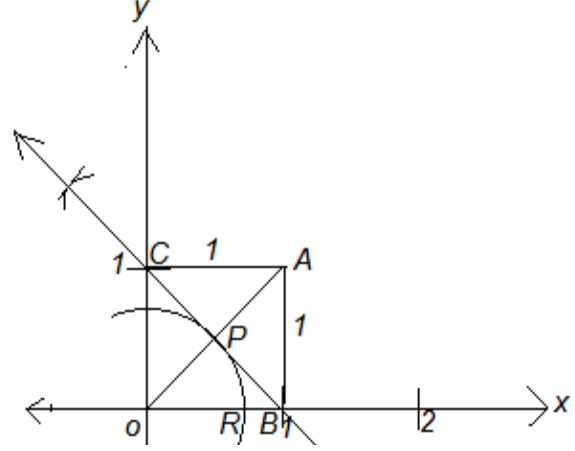
$$\Rightarrow AP^2 = 2$$

$$\Rightarrow AP = \sqrt{2}$$

હવે, AP એટલે $\sqrt{2}$ ની બરાબર પરીકરને ખોલીને એક ચાપ દોરીએ. જે સંખ્યા રેખાને બિંદુ S પર છેદે છે.

$$\because PA = PS = \sqrt{2} \therefore OS = 1 + \sqrt{2}$$

આ મુજબ બિંદુ S સંખ્યા રેખા પર $1 + \sqrt{2}$ દર્શાવે છે.

❖ $\sqrt{3}$ ને વાસ્તવિક સંખ્યા રેખા પર દર્શાવો :

આકૃતિ મુજબ O થી 1 અંતરની દુરી X એ Y અક્ષ પર આધારિત છે. આ બિંદુઓ પર લંબ દોરીએ જેથી બિંદુ A પ્રાપ્ત થશે. OA ને જોડીએ. આ રીતે $OA = \sqrt{2}$ મળે છે. રેખાખંડ OA પર A બિંદુ પર 90° નો ખૂણો બનાવતું કિરણ દોરીએ. આ કિરણ પર એક એક અંતરની સમાન ચાપ દોરીએ. જ્યાં B બિંદુ અંકિત કરીએ. $AB = 1$

હવે કાટકોણ ત્રિકોણ OAB માં,

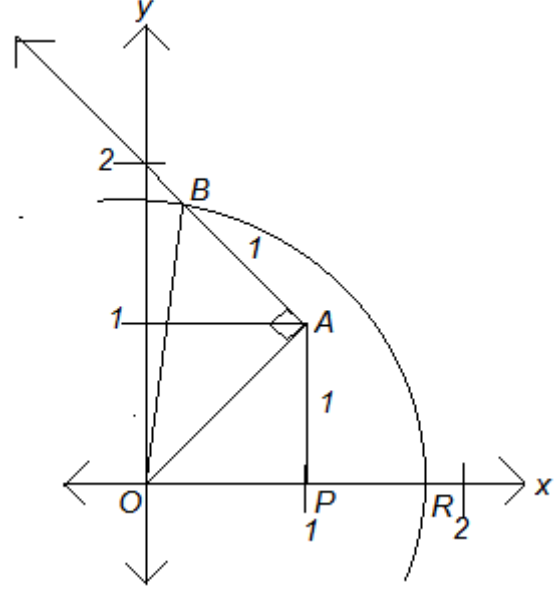
$$OB^2 = OA^2 + AB^2 \text{ (પાયથાગોરસ પ્રમેય મુજબ)}$$

$$\Rightarrow OB^2 = (\sqrt{2})^2 + 1^2$$

$$\Rightarrow OB^2 = 2 + 1$$

$$\Rightarrow OB = \sqrt{3}$$

OB એટલે $\sqrt{3}$ ની બરાબર માપનું પરિકર ખોલીને એક ચાપ દોરીએ. જે સંખ્યા રેખાને બિંદુ R પર છેદે છે. બિંદુ R વાસ્તવિક સંખ્યા રેખા પર $\sqrt{3}$ ને દર્શાવે છે.

❖ 2 અને 3 ની વચ્ચેની એક અસંમેય સંખ્યા શોધો ?

$$2 \text{ અને } 3 \text{ ની વચ્ચે અસંમેય સંખ્યા} = \sqrt{2 \times 3}$$

$$= \sqrt{6}$$

અર્થાત 2 અને 3 ની વચ્ચે એક અસંમેય સંખ્યા $\sqrt{6}$ છે.

❖ વાસ્તવિક સંખ્યાઓનું દશાંશ ચિન્હ સુધીના સ્થાન મુજબ તેમની સ્થાન કિંમત

1) 0.777777નું અંદાજિત સ્થાન(દશાંશ સ્થાનથી) કિંમત શોધો ?

માટે આપણે દશાંશ ચિન્હ બાદના ચોથા અંકને જોઈએ. જે ચોથા અંક પર 7 છે જે પાંચથી વધારે છે. તો દશાંશ ચિન્હ પછીના ત્રીજા અંકમાં 1 ઉમેરી શેષ દુર કરીએ. તો 0.77777 નું 3 દશાંશ સ્થાન સુધી તેમની લગભગ કિંમત થશે 0.778

2) 1.1413 નું લગભગ સ્થાન કિંમત શોધો ?(દશાંશ ચિન્હ પછી)

માટે આપણે દશાંશ ચિન્હ પછીના ચોથા અંકને જોઈએ. જે ચોથા અંક પર 3 એ 5 થી નાના છે.

માટે 3 જા અંકમાં એક પણ અંક જોડવામાં આવશે નહીં અને શેષ દુર કરવામાં આવશે. તો

1.1413નું દશાંશ ચિન્હ પછી 3 અંક સુધીની લગભગ સ્થાન કિંમત 1.141 થશે.